

ДЖЕРЕЛА ТВОРЧОСТІ ЛЕОПОЛЬДА ФОН ЗАХЕР-МАЗОХА

Олександр ГЛОТОВ

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов та методик їх навчання
Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної
академії ім. Т. Шевченка, Кременець (Україна)

e-mail: algall@ukr.net

УДК 82.091

<https://orcid.org/0000-0003-1394-2817>

DOI 10.25128/2304-1222.21.52.07

АНОТАЦІЯ

Термін «мазохізм», який вже давно вийшов за межі суто професійного медичного ужитку, увів до обігу один з засновників сексології професор Ріхард фон Крафт-Ебінг у процесі створення теорії сексуальної патології, спираючись на деякі твори уродженця західноукраїнського міста Львова австрійського письменника Леопольда фон Захер-Мазоха.

У системі психоаналізу Зигмунда Фрейда це явище відносять до числа елементів несвідомого у психіці. Девіація, яка відображає схильність особистості до сексуального задоволення через приниження, мала у творчості Захер-Мазоха характер випадковий та епізодичний. У монографії «Psychopathia Sexualis» Крафт-Ебінг посилається лише на один текст – «Венера у хутрі», внаслідок чого дослідник кваліфікує як сексуальних збоченців не тільки персонаж літературного твору, але й самого автора. Додаток «Мазох» не є родовою приналежністю письменника, а дівочим прізвиськом матері, дочки професора Франца Мазоха, ректора Львівського університету та почесного громадянина Львова. Письменник, який на момент публікації книги, виданої невеликим накладом та латинською мовою, відійшов від наукової діяльності і міг взагалі не знати про використання його імені як наукового терміну.

Значно більш суттєвим вектором у писаннях німецькомовного літератора, представника австрійської імперської аристократії, університетського вченого були твори, присвячені історії, побуту та звичаям польської, єврейської та особливо української національних меншин Австро-Угорщини. Ця обставина спричинила упереджене ставлення до нього у тогочасній імперській літературній критиці як до панславіста та юдофіла.

Існує тенденція пояснювати виникнення «української школи» в австрійській літературі і зокрема – у книгах Захер-Мазоха, тісним зв'язком з домінуючим у Галичині українським етносом у початковий період життя письменника. Аналогічним чином виникла «українська школа» у польській літературі. Можна висловити припущення, що причиною «комплексу України» у авторській самосвідомості як австрійських, так і польських письменників, є почуття родинного обов'язку перед етнічним середовищем, яке сприймається як колиска. Перспективним було б порівняння образів галицьких (польських, єврейських, українських) жінок у творах Захер-Мазоха з його реальними жінками – слов'янками та псевдо-слов'янками.

Ключові слова: фрейдизм, мазохізм, Захер-Мазох, австрійська література, польська література, українська культура.

The term «masochism», which moved beyond the realm of professional medical paradigm a long time ago, was coined by one of the founders of sexology, Professor Richard von Krafft-Ebing in the process of creating the theory of sexual pathology which was based on some of the works of the Austrian writer Leopold von Sacher-Masoch, a native of the Western Ukrainian city of Lviv.

Freud's system of psychoanalysis considers this phenomenon among the elements of the unconscious in psychology. The deviation, which reflects a person's tendency to gain sexual gratification through humiliation, was occasional and episodic in the works of Sacher-Masoch. In his monograph «Psychopathia Sexualis», Krafft-Ebing refers only to one text, «Venus in Furs», as a result of which the researcher qualifies not only the characters in the literary work, but also the author himself as a sexual pervert. The name «Masoch» is not the ancestral affiliation of the writer, but a maiden name of his mother, the daughter of Professor Franz Masoch, the principal of the University of Lviv and an honorary citizen of Lviv. The writer, who at the time of the book publication, published in a small volume and

in Latin, was not involved in scientific activities and may not have been aware of the use of his name as a scientific term.

A much more substantial vector in the writings of the German-speaking literary man, a representative of the Austrian imperial aristocracy and a university scholar, was his works on the history, way of life and customs of the Polish, Jewish and especially Ukrainian national minorities of the Austro-Hungarian region. This circumstance caused him to be regarded as a Pan-Slavist and Judophile by imperial literary critics of that time.

There is a tendency to explain the emergence of the «Ukrainian school» in Austrian literature and, in particular, in the books of Sacher-Masoch, by the close connection with the Ukrainian ethnos in Galicia in the early period of the writer's life. Similarly, the «Ukrainian school» emerged in Polish literature. It can be assumed that the cause of the «Ukrainian complex» in the authors' self-awareness of both Austrian and Polish writers is the feeling of a family obligation to the ethnic environment, which is perceived as a cradle. It would be promising to compare the images of Galician (Polish, Jewish, Ukrainian) women in the works of Sacher-Masoch with his real Slavic and pseudo-Slavic women.

Key words: Freudism, masochism, Sacher-Masoch, Austrian literature, Polish literature, Ukrainian culture.

Постановка проблеми. Аналіз досліджень і публікацій. У Радянському Союзі, як відомо, було все, окрім сексу. Замість сексу були поширені сексуальні збочення, серед яких, як стверджує «Радянський енциклопедичний словник», найбільш відомі садизм і мазохізм [9, с.742, с.1153]. Втім, письменники Донасьєн Альфонс Франсуа де Сад і Леопольд фон Захер-Мазох авторам того ж словника були невідомі. І потрібно зазначити, що рецидивіст-насильник і психічнохворий маркіз де Сад зі своїм набором засобів дії на фізіологію і психіку людини, які вражають уяву, дійсно міг зацікавити тільки суто вузьких фахівців, яких готували в профільних учбових закладах, але згадувати їх всує не прийнято. А ось те, що інформація про дуже популярного в Європі і в Росії у другій половині 19 століття белетриста Захер-Мазоха звелася до трішки кумедного статевого відхилення, удостоєного одного абзацу у «Психіатричному енциклопедичному словнику» [10, с.497], навряд чи можна вважати справедливим.

Дуже плідний автор безлічі різноманітних за тематикою творів до двадцятип'ятиріччя своєї творчої діяльності був нагороджений вітальним листом з автографами усієї еліти тодішньої літературної Європи, яка вважала його продовжувачем лінії в літературі, що ведеться від Івана Сергійовича Тургенєва, його називали «малоросійським Тургенєвим». Франція нагородила його Орденом Почесного легіону саме за літературні праці. Ще за життя письменника, в 1894 році, Енциклопедія Брокгауза і Єфрона цілком об'єктивно зазначає «живо написані і наповнені етнографічного інтересу оповідання і повісти з галицького життя», роблячи акцент на тому, що «автор добре уміє читати в душі галицького селянина і ставиться до русинів з великим співчуттям. Не меншою теплотою пройняті численні його оповідання з єврейського життя» [17, с.339-340].

Проте вже через 15 років у роботах Зигмунда Фрейда, земляка нашого автора, що з дитинства тягнувся до красного письменства і до того ж прослухав згодом у Віденському університеті досить велику кількість різних гуманітарних курсів, дивним чином не знайшлося місця особі і творчості Захер-Мазоха, хоча про мазохізм основоположник психоаналізу

говорив багато і охоче. Особливо у таких роботах як «П'ять лекцій: Методика і техніка психоаналізу» (1909 року), «Дитину б'ють»: до питання про походження сексуальних збочень» (1919 року) і «Економічна проблема мазохізму» (1924 роки) [14, 15, 16]. До цього часу психофізіологічний феномен у свідомості дослідника вже втратив первинні історико-літературні корені і перетворився на ім'я загальне, цілком безлике. І назвали кішку кішкою тому що.

Але ж ще у 1886 році, у тому самому, коли Захер-Мазоху, приват-доцентові Грацького університету і загальновідомому літераторові, вручали орден Почесного легіону, в друкарні того ж університету готувався до друку об'ємистий, на 640 сторінок, латинською мовою рукопис професора цього ж університету Рихарда Фридоліна Йозефа барона Крафт фон Фестенберг ауф Фронберга, більш відомого як фон Ебінг, під назвою «Psychopathia Sexualis» (Статева психопатія) [8]. У ній відомий психіатр, гіпнотизер і засновник сексопатології ретельно проаналізував усі можливі статеві девіації, від найбезневинніших до цілком зловісних і переслідуваних за законами того часу: інцест, некрофілія, зоофілія, ексгібіціонізм тощо. Хворобливими збоченнями, що вимагають лікування, вважав доктор педерастію і лесбійство, з чим у наш час багато хто не погодиться.

І неодноразово, в чотирьох главах свого опусу, звертається Крафт-Ебінг до явища, яке він особисто назвав «мазохізмом». Ось хто перший сказав «няв».

Формулюючи ціль нашого повідомлення, ми не оминути увагою, що як людина освічена професор не міг не визнати, що явище, яке описується ним як психіатричний феномен, зустрічалося в текстах досить багатьох літераторів. За право бути номінованими у автора борються випробувані класики Жан-Жак Руссо, Шарль Бодлер, Еміль Золя, а також менш відомі Йоганнес Ведді, якийсь І. П. Якобсон, англійський драматург Томас Отуей. Допитливий сексопатолог добрів навіть до давньоіндійського тексту «Панчатантра» - і там також виявив шукане. Так що синдром цілком міг бути названий «панчатантризм». І це ще за станом на 1886 рік. А скільки прихованих і явних мазохістів у світовій літературі було після Захер-Мазоха!

Як чесний дослідник Крафт-Ебінг не міг не згадати, що його попередники, Шренк-Нотцинг і Ейленбург, вже придумали явищу назву, цілком нейтральну, засновану, як водиться між пристойними ученими, на старогрецькій основі, щоб нікому не образливо було – «алголагнія». Та ба. По-перше, «вченість хочуть показати». А по-друге, вже дуже хочеться підкласти свиню колишньому університетському колезі, який демонстративно збирає вищі нагороди від президента одвічно ворожої держави. І професор наважився.

«Я заздалегідь не згоден з тим докором, який мені можуть зробити деякі шанувальники письменника і критики моєї книги, що я зв'язав ім'я шанованого письменника зі збоченням у сфері статевого життя» [8, с.70], - пише він відразу ж, вважаючи, що кращий захист - напад. І

тут же переходить на особистості: «Останніми роками мені були представлені докази, що Захер-Мазох не лише описав мазохізм, але й сам страждав цією аномалією». А що це за докази? А такий собі пацієнт Ц, нібито перебував з письменником у листуванні, де останній й признався у похмурому гріху. Та й що тут такого? - запитує професор. – «Як людина, Захер-Мазох, звичайно, нічого не втратить в очах усіх інтелігентних людей від того, що він був схильний до такої статевої аномалії» [8, с.70]. А ось як письменник, стверджує знавець людської психіки, він був би набагато вищий, коли б не така слабкість, «як багато обдарований письменник, напевно, створив би ще багато видатного, якби був в статевому відношенні нормальною людиною» [8, с.70]. Хороший критик би літературний з нього міг вийти, з гіпнотизера цього. Закопав, можна сказати, талант в землю. Йому б підучитися трішки. Він був одним з перших критиків, які опанували навичку писати рецензію, не читаючи книги. «У своїх романах і новелах дуже часто зображував це збочення, тоді ще науково не досліджене» [8, с.70], - зокрема пише професор. Але згадує, в усіх чотирьох главах, тільки одну книгу – «Венера в хутрі». Ну і цитату з приватного листа. І це усе про нього.

Переходячи до **постановки завдання**, констатуємо тут відвертий суб'єктивізм. Серед більш ніж 80 романів і повістей представника позитивізму Захер-Мазоха можна знайти найрізноманітніші теми і мотиви з сучасного йому життя, як професійний історик не упускав письменник і різних сюжетів з минулого. Іноді, як відмічає автор Енциклопедії Брокгауза і Єфрона, писання австрійця «не чужі фривольності і пікантних картинок» [17, с.340]. Усього лиш. На цій хиткій основі до категорії сексуальних збоченців, гідних своїм ім'ям прикрасити чергову девіацію, потрапляють більшість письменників, від Боккаччо до Пушкіна, від Рабле до Єсеніна. Приблизно таким чином потрапив до історії професор медицини і принциповий супротивник смертної кари Жозеф Гійотен - його ім'ям назвали механічну сокиру, якою рубали голови аж до 70-х років минулого століття.

У ході **викладу основного матеріалу** зазначимо, що не уникнула згубної скандальної моди й батьківщина письменника - місто Львів. Саме тут, у самому туристичному центрі, на вулиці Сербській 2008 року відкрили «Мазох-кафе». Така ж пастка для мандрівників, як і ресторан «Криївка» на сусідній вулиці. У «Криївці» раз на день проводять демонстративне полювання на москалів, що ризикнули замовити кацапські пельмені, з подальшим їх показовим розстрілом. А перед «Мазох-кафе» стоїть бронзовий письменник у натуральну величину, єдиний у світі, до речі, і кожен може запхати руку йому до кишені і намацати там те, що й повинне бути у цьому місці у чоловіка.

Звичайно, соціально-історичний контекст, у якому існує ім'я Захер-Мазоха, не міг відтворити нічого іншого. Але справедливості ради слід сказати декілька слів про самого автора.

Леопольд фон Захер народився в 1836 році, через 8 років після шлюбу начальника львівської королівської поліції Леопольда Йоганна Непомука фон Захера і дочки професора медицини ректора Львівського університету Франца Мазоха Кароліни. Стан здоров'я первістка 34-річної породіллі, яка таки змогла стати матір'ю, викликав обгрунтовану тривогу. Тому його відправили з міської метушні (у тісному Львові й зараз не все просто з умовами цивілізованого життя) до передмістя Винники, де він і прожив на лоні природи і на руках годувальниці, місцевої українки Гандзі, тобто - Ганни, перші 12 років життя. Це, як мені представляється, є ключовим моментом до розуміння його творчості.

Так, за нинішніми мірками він був хлопчиком-мажором. Тато - поліцмейстер, суворий, завжди зайнятий чоловік. Дідусь по батькові - кавалер ордену Леопольда, а тому - Ріттер, тобто - Лицар імперії, губернатор Львова. Дідусь по матері - почесний громадянин Львова, рятівник міста від епідемії віспи, двічі ректор університету.

До речі, нинішній Львівський університет носить ім'я письменника Івана Франка, стосунки якого з цим учбовим закладом склалися непросто, приблизно як у студента Володимира Ульянова з Казанським університетом: його теж звідти попросили. За доброю радянською традицією волзький виш з січня 1924 до 2010 року носив ім'я Ульянова-Леніна. Львівський поміняв за час свого існування декілька патронів, в основному монаршої гідності: імператор Йозеф Другий, імператор Франц Перший, король Ян Другий Казимир Ваза. Зрозуміло, ніхто з вказаних осіб не обтяжував себе вищою освітою, а тому до університету відношення не мав жодного. А от професор Франц Мазох, якби проводився об'єктивний тендер на статус покровителя львівського закладу освіти, мав би усі підстави до переконливої перемоги. І писали б зараз в газетах не «франківський університет», а «мазохський університет». І конотація терміну «мазохізм» була б принципово іншою.

У Франца Мазоха на момент народження онука не залишалось в живих нащадка чоловічої статі, тому, порадившись із зятем, він звернувся до імператора Фердинанда I з клопотанням про надання Леопольду Захеру подвійного прізвища - Захер-Мазох. Так у віці двох років юний Леопольд поміняв прізвище. Взагалі-то, Леопольдові, що народився у місті, яке у старовинних латинських документах називалося Леополіс, було дуже символічне носити таке ім'я.

Чесно признаюся, я намагався знайти сліди годувальниці Ганни у сучасних Винниках. До мене це пробували зробити письменник Юрій Павлович Винничук, який живе тут, і директор місцевого краєзнавчого музею Ігор Васильович Тимець. Безуспішно, на жаль. Через ці місця прокотилися дві світові війни, не рахуючи різноманітних національних і соціальних протистоянь.

Адже саме винниківська Ганна була людиною, що сформувала багато в чому соціальну і національну самосвідомість майбутнього письменника. Свої Аріни Родіонівни є у багатьох

літераторів. Першою мовою Леопольда за його власним свідченням була саме українська. У тій, зрозуміло, формі, у якій вона існувала у тодішньому багатонаціональному Львові. Вже після переїзду сім'ї до Праги, помінявши Королівство Галиція і Лодомерія на Королівство Богемія, куди тата Леопольда перевели з підвищенням, на посаду губернатора, хлопець мусив учити державну мову імперії, німецьку, тому що дитинство закінчилося, довелося йти до школи, а потім до університету.

Ну а далі пішла рутинна: студентство, захист дисертації, приват-доцент Грацького університету. Але вже у 22 роки, поки анонімно, Леопольд починає літературну кар'єру. І червоною ниткою, як казали в радянських підручниках літератури, через усю його творчість пройшла ностальгія за Галичиною. Спочатку було белетристичне історичне дослідження «Eine galizische Geschichte» («Одна галицька історія. Рік 1846»). Потім були «Дон Жуан з Коломиї», «Опришок», «Польські революції. Спогади про Галицію», згадані вже «Галицькі історії», «Єврейські історії», «Нові єврейські історії», «Польські історії», «Євдоксія, співачка і інші галицькі історії». Та обставина, що усі ці твори, присвячені історії, побуту і звичаям польської, єврейської і особливо української національних меншин Австро-Угорщини, написав німецькомовний літератор, представник потомственої австрійської імперської аристократії, університетський учений збудило упереджене ставлення до нього у тодішній імперській літературній критиці як до панслависта та юдофіла.

Висновки і пропозиції. У сучасному літературознавстві існує тенденція, і, слід сказати - небезпідставна, пояснювати виникнення «української школи» в австрійській літературі (Карл Еміль Францоз, Мойсей Йозеф Рот, Ернст Рудольф Нойбауер, Людовик Адольф Симигинович-Штауфе) і зокрема - у книгах Захер-Мазоха, тісним зв'язком з домінуючим у Галичині українським етносом у початковий період життя письменника [1, 2, 12, 13].

Аналогічним чином формувалася «українська школа» у польській літературі: Тиміш Падура, Юліуш Словацький, Антоній Мальчевський, Северин Гощинський, Михал Грабовський, Юзеф Коженювський, Юзеф-Богдан Залеський.

Далі у житті Захер-Мазоха був калейдоскоп європейських міст, чехарда жінок і дружин, різноманітні літературні і фінансові проєкти і прожекти. До країни свого дитинства Леопольд Франциск Йоганн Фердинанд Марія Еквес фон Захер-Мазох, Лицар фон Кроненталь так більше й не приїхав. Як сказав пізніше інший письменник:

По несчастью или к счастью,

Истина проста:

Никогда не возвращайся

В прежние места.

Іван Олексійович Бунін завдяки хорошій пам'яті про часи дитинства і юності Нобелівську премію отримав.

Якщо залишатися у фрейдівській терміносистемі психоаналізу, то можна висловити припущення, що причиною «комплексу України» в авторській самосвідомості як австрійських, так і польських письменників, є почуття сімейного обов'язку перед етнічним середовищем, яке сприймається ними власне як колиска.

Російська література, до речі, також не була вільна від цього синдрому, назвемо його умовно «синдром Гоголя-Бабеля».

І найімовірніше, що найбільш перспективним напрямом в цьому компаративному аналізі було б використання принципу «cherchez la femme»: порівняння образів галицьких (польських, єврейських, українських) жінок у творах Захер-Мазоха з його реальними жінками - слов'янками і псевдо-слов'янками, особливо - з Ангелікою Авророю Рюмелин, що грала у житті спочатку роль персонажа роману Захер-Мазоха Ванди фон Дунаєвої, потім послідовно - роль його коханки, дружини, співавтора і нарешті - літописця. Її скандальні спогади «Повість мого життя» могли б стати підручником для сучасних спеціалісток по зароблянню імені і маєтку на гарасменті.

Знаком оклику у кінці цієї історії міг би послужити свого роду «едіпів комплекс», адже в автобіографії, виданій з провокаційним підзаголовком «Спогади однофамільця мазохізму», письменник називає свою матір, Кароліну Едле фон Мазох, такою, що «war die Letzte ihres alten slawischen Geschlechts», тобто - була останньою в старовинному слов'янському роді.

А в Україні Захер-Мазох видається останні роки в перекладі на українську масово і різноманітно [4, 5, 6, 7].

ЛІТЕРАТУРА

1. Вульф Л. «Мої найзаповітніші фантазії»: Леопольд фон Захер-Мазох і міф Східної Європи. *Україна модерна*. 2003. Число 8.
2. Горбач А.-Г. Українська тематика в творчості Захер-Мазоха. *Сучасність*. 1995, № 1.
3. Джонс Э. Жизнь и творения Зигмунда Фрейда. М., 1996. 448 с.
4. Захер-Мазох Л. фон. Венера в хустрі. Київ, 2018. 156 с.
5. Захер-Мазох Л. фон. Вибрані твори. (Авт. післямови Лариса Цибенко). Львів, 1999. 383 с.
6. Захер-Мазох Л. фон. Дванадцятий сніданок. *Всесвіт*. 2006. №5/6. С.202-206.
7. Захер-Мазох Л. фон. Мандрівні комедіанти. Харків, 2020. 250 с.
8. Крафт-Эбинг Р. Половая психопатия. М., 2013. 624 с.
9. Мазохизм. – Советский энциклопедический словарь. М.: Сов энциклопедия, 1985. 1600с.
10. Психиатрический энциклопедический словарь. К.: МАУП, 2003. 1200 с.
11. Садизм. – Советский энциклопедический словарь. М.: Сов энциклопедия, 1985. 1600с.
12. Сварник Г. Джерела до біографії Леопольда фон Захер-Мазоха та його родини у Галичині. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2017. Число 87.
13. Середа О. Леопольд фон Захер-Мазох і український національний рух у Галичині у 60–х роках ХІХ ст. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 1998. Вип. 5.
14. Фрейд З. О психоанализе. «Ребенка бьют»: к вопросу о происхождении сексуальных извращений. Москва, 2008. 140 с.
15. Фрейд З. О психоанализе. Пять лекций. Методика и техника психоанализа. С.-Пбг., 1998. 224 с.
16. Фрейд З. Экономическая проблема мазохизма. *Психоанализ*. 2011. № 1 (15). С. 8-19.
17. Энциклопедический словарь. Издатели Ф.А. Брокгаузъ (Лейпцигъ), И.А. Ефронъ (С.-Петербургъ). Томъ XII. Жилы – Земпахъ. С.-Петербургъ, 1894. 480 с.